

Vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunta

Lausunto

Viite: VN/8051/2019

Asia: Valtioneuvoston periaatepäätös suomalaisesta demokratiapolitiikasta 2020-luvulla (luonnos)

Lausuntonne ja yleiset kommenttinne demokratiapolitiikan tilasta, suunnasta ja seurannasta

Vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunta VANE on valtioneuvoston asettama neuvottelukunta, joka toimii YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn yleissopimuksen (SopS 26 ja 27/2016; YK:n vammaisyleissopimus) kansallisena koordinaatiomekanismina. Vammaisyleissopimus on Suomessa osa velvoittavaa lainsäädäntöä. VANE tarkastelee asiaa vammaisyleissopimuksen näkökulmasta.

Seuraavassa ensin taustaksi joitakin asian kannalta keskeisiä nostoja vammaisyleissopimuksesta, sen jälkeen huomioita periaatepäätösluonnoksesta.

Jotta vammaiset ihmiset ja heidän erityistarpeensa osattaisiin ottaa myös demokratian käytännön toteuttamisessa riittävällä tavalla huomioon, on edellytyksenä, että viranomaiset ja päätöksentekijät ovat tietoisia vammaisten ihmisten asemasta ja oikeuksista ja heillä on mahdollisuus hankkia riittävä vammaisiin ihmisiin liittyvä tietopohja osallisuuden takaamiseksi ja päätöksenteon taustaksi.

YK:n vammaisyleissopimuksen veloitteet tukevat monella tapaa näiden edellytysten toteutumista ja veloitteet on syytä huomioida myös ko. periaatepäätöksessä täysimääräisesti.

YK:n vammaisyleissopimuksen läpileikkaavia periaatteita ovat mm. osallisuus ja valtavirtaistaminen. Vammaisyleissopimuksen mukaan on vammaiset ihmiset osallistettava täysimääräisesti heitä koskevien asioiden valmisteluun ja päätöksentekoon. Muita läpileikkaavia artikloja ovat mm. tietoisuuden lisääminen (8 art) ja esteettömyys ja saavutettavuus (9 art.).

Vammaisopimus sisältää myös lukuisia suoraan hallinnonaloihin liittyviä ns. substanssiartikloja, kuten terveyteen, itsenäiseen elämään, työllisyyteen tai koulutukseen liittyen, joihin Suomi on niin ikään sopimusvaltiona sitoutunut. Mutta demokratian toteutumisen kannalta ensisijainen on kuitenkin 29 artikla, osallistuminen poliittiseen ja julkiseen elämään.

29 artikla

Osallistuminen poliittiseen ja julkiseen elämään

Sopimuspuolet takaavat vammaisille henkilöille poliittiset oikeudet ja mahdollisuuden nauttia niitä yhdenvertaisesti muiden kanssa sekä sitoutuvat:

a) varmistamaan, että vammaiset henkilöt voivat tehokkaasti ja täysimääräisesti osallistua poliittiseen ja julkiseen elämään yhdenvertaisesti muiden kanssa suoraan tai vapaasti valittujen edustajien kautta, myös siten, että heillä on oikeus ja mahdollisuus äänestää ja tulla valituiksi, muun muassa:

i) varmistamalla, että äänestysmenettelyt, -järjestelyt ja -aineistot ovat asianmukaisia, saavutettavia sekä helppotajuisia ja -käyttöisiä;

ii) suojelemalla vammaisten henkilöiden oikeutta äänestää salaisella lippuäänestyksellä vaaleissa ja kansanäänestyksissä ilman uhkailua, asettua ehdolle vaaleissa, hoitaa tehtävänsä tehokkaasti ja suorittaa kaikkia julkisia tehtäviä kaikilla hallinnon tasoilla sekä helpottamalla tarvittaessa apuvälineteknologian ja uuden teknologian käyttöä;

iii) takaamalla vammaisten äänestäjien vapaan tahdonilmaisun ja sallimalla tätä varten tarvittaessa heidän pyynnöstään heidän valitsemansa henkilön avustaa heitä äänestyksessä;

b) edistämään aktiivisesti ympäristöä, jossa vammaiset henkilöt voivat tehokkaasti ja täysimääräisesti osallistua julkisten asioiden hoitoon ilman syrjintää ja yhdenvertaisesti muiden kanssa, sekä kannustamaan heidän osallistumistaan julkisiin asioihin, kuten:

i) osallistuminen maan julkisen ja poliittisen elämän parissa toimivien kansalaisjärjestöjen ja yhdistysten toimintaan sekä poliittisten puolueiden toimintaan ja hallintoon;

ii) vammaisia henkilöitä kansainvälisellä, kansallisella, alueellisella ja paikallisella tasolla edustavien vammaisjärjestöjen perustaminen ja niihin liittyminen.

Yleisesti ottaen periaatepäätösluonnoksen linjaukset ja toimenpiteet ovat VANE:n näkemyksen mukaan hyvin linjassa edellä esitetyn kanssa, ja ovat kannatettavia. Useassa kohdassa mm. todetaan, että on tärkeää pitää kaikki väestöryhmät mukana. Todellisuudessa vammaisia ihmisiä on hyvin vähän yhteiskunnan luottamustehtävissä millään tasolla. Vaikeasti vammaista ihmistä ei Suomessa ole esimerkiksi kansanedustajana ollut sitten Kalle Könkkölän 80-luvun aikojen. VANE haluaakin muistuttaa, että osallisuus ei todellisuudessa vammaisten ihmisten kohdalla toteudu, jos heitä ei aktiivisesti osallisteta. Vammaisten kohdalla tämä tarkoittaa esim. että jos esteettömyys/saavutettavuudesta ei huolehdita riittävästi, jos vammaisten ihmisten liikkumismahdollisuudet rajoittuvat 18 yhdensuuntaiseen matkaan kuukaudessa tai avustajatunnit ovat kovin pienet, he eivät pysty osallistumaan tosiasiasa. Esimerkiksi ehdokkuus vaaleissa edellyttää "jalkautumista" monenlaisiin tilaisuuksiin, mutta jos avustajatunnit riittävät vain välttämättömään arjen pyörittämiseen, ei tosiasiallista osallisuutta ole.

Vammaisyleissopimuksen mukaan vammaisten ihmisten yhdenvertaisuuden saavuttaminen edellyttää toisinaan myös positiivista erityiskohtelua ja yksilöllisissä tilanteissa voidaan tarvita myös kohtuullisia mukautuksia. Näissä tilanteissa ei ole kuitenkaan kyse syrjinnästä muita ihmisiä kohtaan, vaan tosiasiallisen yhdenvertaisuuden turvaamisesta. Vammaisten kohdalla on erittäin tärkeää, että he voivat itse edustaa itseään puolesta puhumisen sijaan ja että

osallistaminen ei ole yksittäistä kuulemistä, vaan prosesseissa ollaan mukana alusta loppuun.

VANE toivoisikin, että periaatepäättösehdotuksen ansiokkaita linjauksia ja toimenpiteitä vielä täsmennettäisiin ja konkretisoitaisiin, miten demokratian toteutumista paremmin vammaisten ihmisten kohdalla on tarkoitus käytännössä edistää. VANE onkin tehnyt linjausteksteihin ja toimenpiteisiin joitakin täsmennysehdotuksia, jotta tekstistä konkreettisemmin välittyisi, mitä ne vammaisten ihmisten kohdalla tarkoittavat.

Linjauskohtaiset huomiot:

Linjaus 1: Vaalijärjestelmä on toimiva, turvallinen ja luotettava. Jokaisella on yhdenvertaiset mahdollisuudet ja riittävät valmiudet käyttää osallistumisoikeuksiaan

Toimenpide-ehdotusten teemat edustuksellisen demokratian toimivuuden parantamiseksi

- *Vaalijärjestelmän uudistaminen*
- *Vaalien turvallisuuden vahvistaminen*
- *Äänestysmahdollisuuksien joustavoittaminen ja sähköisen äänioikeusrekisterin laajamittainen käyttöönotto*
- *Äänestysaktiivisuuden ja monipuolisen ehdokasasettelun edistäminen*

Tekstissä todetaan: *"Puolueet toimivat merkittävänä portinvartijana poliittisessa päätöksenteossa, ja on sikäli tärkeää turvata puolueille riittävät resurssit. On tärkeää, että myös aliedustetut ryhmät, kuten nuoret ja vammaiset henkilöt, pääsevät osallistumaan demokraattisiin prosesseihin puolueiden kautta. Tästä syystä on keskeistä edistää tasa-arvoa, yhdenvertaisuutta ja osallisuutta puolueissa."*

VANE pitäisi tärkeänä, että puolueiden rahoituksessa "korvamerkittäisiin" rahoitusta tähän tarkoitukseen ja rahoituksen vaikuttavuutta myös seurattaisiin - onko vammaisten ihmisten osallisuus puolueissa lisääntynyt.

"Vaalipäivän äänestysmahdollisuuksien joustavuutta lisätään kiinnittämällä huomiota äänestyspaikkojen määrään ja sijoitteluun. Kuntia myös kannustetaan sähköisen äänioikeusrekisterin käyttöönottoon, jotta saadaan tietopohjaista päätöksentekoa tukevaa tutkimustietoa äänestämisestä koko maasta."

Vaalipaikoilla on edelleen ohjeistuksista huolimatta esiintynyt fyysisiä esteitä tai vaikeuksia avustajan käytössä jne. Toimenpiteeseen voisi lisätä vielä maininnan esteettömyyden tarkistamisesta kaikilla äänestyspaikoilla.

Äänestysaktiivisuutta edistetään pitkäjänteisesti demokratiakasvatusta kehittämällä. Resursseja suunnataan viestintään ja entistä selkeämpään tietoon vaaleista. Erityisesti maahanmuuttaneiden ja haavoittuvassa asemassa olevien ihmisten vaaliosallistumisen tukemiseen panostetaan. Puolueita kannustetaan monipuoliseen ja monimuotoiseen ehdokasasetteluun sekä viestintään

Voisiko "haavoittuvan" avata, ketä sillä tarkoitetaan? Monipuolisen ja monimuotoisen viestinnän lisäksi voisi olla lisäksi mainittuna saavutettava viestintä.

Linjaus 2: Suomessa on käytössä monipuoliset osallistumismahdollisuudet ja yhä useampi käyttää poliittisia- ja kansalaisoikeuksiaan
Toimenpide-ehdotusten teemat edustuksellisen demokratian toimivuuden parantamiseksi

- *Yhdenvertaisen osallistumisen edistäminen ja kytkeminen vahvemmin osaksi päätöksentekoa ja valmistelua.*
- *Osallisuusjärjestelmien kehittäminen sekä arviointi kunnissa ja hyvinvointialueilla.*
- *Aloite-instrumenttien tarkastelu sekä erilaisten osallistumis- ja vaikuttamismenetelmien laajamittainen hyödyntäminen. Digitaalisen osallistumisen ja verkkodemokratiapalvelujen kehittäminen.*
- *Osallistumistoimien arviointi ja mittaaminen sekä yhdenvertaisen osallistumisen kehittäminen.*

Vammaisneuvostot ovat olleet lakisääteisiä v. 2017 lähtien ja uusille hyvinvointialueille perustetaan vastaavat neuvostot. VANE saa kuitenkin paljon palautetta siitä, että kunnanhallitusten vastuusta huolimatta neuvostojen tosiasialliset toimintamahdollisuudet vaihtelevat erittäin paljon. VANEn selvitysten perusteella ongelmaksi koetaan myös riittävä ja oikea-aikainen tiedonsaanti valmisteilla olevista asioista. Näihin epäkohtiin tulisi pystyä puuttumaan mm. valtion informaatio-ohjauksella.

Osallistumisen järjestelmät ja menetelmät sekä yhteistoiminta kytketään vahvemmin osaksi päätöksentekoa ja sen valmistelua. Vaikuttamismahdollisuuksien monikanavaisuudesta huolehditaan, eri väestöryhmien erilaiset osallistumisen edellytykset huomioon ottaen. Nuorten, maahanmuuttaneiden sekä haavoittuvassa asemassa olevien asukkaiden osallistaminen edellyttää etsivää osallisuustyötä, kohdennettua viestintää ja vaikuttamismahdollisuuksia sekä toimielimiä

VANE pitää kirjausta erittäin tärkeänä ja kannatettavana, mutta toivoo, että tässäkin näkyisi vaikuttamisessa tarvittavan tiedon riittävyys ja oikea-aikaisuus

Osallisuusjärjestelmiä kehitetään siihen suuntaan, että ne luovat vakiintuneet toimintatavat kuntien ja hyvinvointialueiden pitkäjänteisen yhteistyön kehittämiseksi yhdistysten ja vapaiden kansalaistoimijoiden kanssa. Alueellisten ja kunnallisten osallistumisjärjestelmien rakentaminen vaatii jatkossa riittävää tukea ja viestintää, jotta niistä tulee mahdollisimman toimivat ja vaikuttavat. Osallisuusjärjestelmien toimivuutta arvioidaan 2020-luvun loppupuolella.

VANE kannattaa erityisesti pitkäjänteisyyttä eli luodaan systemaattiset käytännöt osallistamiseen pisteittäisten kuulemisten sijaan.

Kansalaisaloitteiden raukeamista tarkastellaan seuraavan perustuslakiuudistuksen yhteydessä. Lisäksi selvitetään mahdollisuus ottaa kansalaisaloitteen rinnalle käyttöön uusi kevyempi aloitemuoto. Kansalaisraatien, yhteistoimintamenetelmien ja joukkoistamisen käyttöä osana valmisteluprosesseja lisätään. Parhaiten toimivat osallistumismenetelmät hyödynnetään ja levitetään laajemmalle. Digitaalisiin osallistumisen muotoihin panostamista jatketaan. Verkko-demokratiapalveluiden päivittämiseen ja kehittämiseen panostetaan.

VANE ehdottaa tähänkin yhteyteen saavutettavuuden mainitsemista.

Linjaus 3: Demokratia-, ihmisoikeus- ja mediakasvatus sekä jatkuva oppiminen
 tukevat osallistumisoikeuksien toteutumista
Toimenpide-ehdotusten teemat demokratia-, ihmisoikeus- ja mediakasvatuksen tukemiseksi

- *Opettajien perus- ja täydennyskoulutuksen pitkäjänteinen kehittäminen demokratia- ja ihmisoikeusasioissa.*
- *Kansalaistaitojen sekä avoimen keskustelun vahvistaminen disinformaation tunnistamiseksi ja torjumiseksi (ml. digitaalinen- ja mediakasvatus).*
- *Yleisten kirjastojen ja museoiden verkoston roolin vahvistaminen yhteiskunnallisen osallistumisen ja medialukutaidon vahvistamisessa.*
- *Demokratiaa, ihmisoikeuksia ja medialukutaitoa koskevan osaamisen vahvistaminen ja painoarvon lisääminen kotoutumiskoulutuksessa sekä monikielissä yhteiskuntaorientaatioissa.*
- *Riittävien resurssien turvaaminen kansalaisyhteiskunnan toimijoille demokratiaa, ihmisoikeuksia ja medialukutaitoa koskevan koulutuksen tarjoamiseen.- osallistaminen*

VANE pitää tässäkin kohtaa tärkeänä, että materiaalit ja koulutukset ovat saavutettavia ja esteettömiä. On myös tärkeää, että koulutuksiin osallistetaan itse vammaisia ihmisiä - ettei käy niin, että vammattomat opettajat kouluttavat vammattomia opiskelijoita siitä, miten vammaisuus pitää huomioida.

Linjaus 4: Avoin, läpinäkyvä ja vuorovaikutteinen hallinto vahvistaa luottamusta.
Päätöksenteko on tietoperusteista
Toimenpide-ehdotusten teemat, joilla hallinnon avoimuutta ja läpinäkyvyyttä voidaan edistää

- *Julkisen hallinnon viestinnän kehittäminen yhteiskunnan toimintaan liittyvissä asioissa.*
- *Julkisuuslain uudistuksen loppuunsaattaminen. Avoimuusrekisterin saattaminen voimaan, seuranta sekä kehittämistarpeiden arviointi.*
- *Lainsäädäntäprosessin avoimuuden ja osallistavuuden parantaminen sekä virkamiesten osaamisen kehittäminen.*

Tekstissä todetaan: "Haavoittuvassa asemassa olevan ihmisen osallistumisen esteet voivat liittyä toimintakyvyn, voimavarojen, huonojen kokemusten, tiedon tai rohkeuden puutteeseen. Erityisen tärkeää on siksi kehittää haavoittuvassa asemassa olevien väestöryhmien kuulemista eri tasoilla."

Moderni vammaiskäsitys lähtee siitä, että vammaisuus ei ole vammaisen ihmisen "oma ongelma", vaan yksilön ja ympäristön vuorovaikutusilmiö - ihminen on juuri niin vammaisen kuin miten ympäristö on vammaisuuden huomioinut. Tekstin voisi muotoilla uudelleen, ettei synny käsitystä, että ongelma on ensisijassa yksilölähtöinen.

Osallistumisen kuulut näkyvät erityisesti lainvalmistelussa. Lainsäädäntäprosessissa tulee johdonmukaisemmin osallistaa eri ryhmiä myös lainsäädäntövaikutusten seurantaan ja jälkiarviointiin Avoimen lainvalmisteluprosessin kehittämiseen ja virkamiesten kuulemis- ja vuorovaikutusosaamistason lisäämiseen panostetaan. Tavanomaisten tahojen kuulemisesta ja osallistumisesta siirrytään laajempien ryhmien kuulemiseen. Virkamiesten osaamista monipuolisista kuulemismenetelmistä tuetaan.

VANE pitää toimenpidettä erittäin tärkeänä ja haluaa edelleen muistuttaa vammaisten ihmisten itsensä kuulemisesta "nothing about us without us" -periaatteen mukaisesti.

Linjaus 5: Yhteiskunnallinen keskustelukulttuuri on rakentava, moniarvoinen ja syrjimätön sekä mahdollistaa eri väestöryhmien osallistumisen
Toimenpide-ehdotusten teemat, joilla keskustelukulttuuria voidaan parantaa

- *Puolueiden välisen) dialogin ja yhteistyön tunnistaminen keskeiseksi elementiksi rakentavassa yhteiskunnallisessa keskustelukulttuurissa.*
- *Hyvien väestösuhteiden edistäminen dialogin keinoin.*
- *Oikeiden osallistuminstrumenttien valinta osallistumisen eriytymisen vähentämiseksi.*
- *Viranomaistoimien jatkaminen ja osaamisen kehittäminen vihapuheeseen ja häirintään puuttumiseksi.*

Vihapuheen ehkäisy sekä tietoisuuden lisääminen vihapuheen ja häirinnän kohtaamisesta sekä sananvapauden rajoista.

Kansalaisten tietoisuutta vihapuheen ja häirinnän eri muodoista ja sananvapauden rajoista on lisättävä. Vihapuheen kohteena olevat ryhmät tarvitsevat lisää tietoa ja kannustusta siihen, miten toimia vihapuhetta tai häirintää kohdattaessa. Vihapuheen juurisyihin puuttumiseksi on lisättävä toimia, joilla vaikutetaan vihapuheen tuottajiin ja levittäjiin.

VANE ehdottaa, että tietoisuutta ylipäätään syrjinnän eri muodoista edistetään vihapuheen ja häirinnän tietoisuuden lisäämisen lisäksi. Vammaisten ihmisten kohdalla on havaittu, että syrjintää ei aina tunnisteta, sen sijaan huonoa kohtelua pidetään usein syrjintänä. Vammaiset ihmiset jättävät myös usein käyttämättä syrjinnän vastaisia oikeussuojakeinoja, koska kokevat ettei se johda mihinkään. Näin on esimerkiksi rekrytoinneissa tapahtuvan syrjinnän kohdalla.

Linjaus 6: Aktiivinen ja elinvoimainen kansalaisyhteiskunta on keskeinen osa toimivaa demokraatiaa

Toimenpide-ehdotusten teemat, joilla voidaan tukea kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytyksiä ja osallistumista

- *Autonomisen ja elinvoimaisen kansalaisyhteiskunnan merkityksen tunnistaminen sekä kumppanuuteen perustuvan sektorien välisen yhteistyön edistäminen.*
- *Kansalaisyhteiskuntaan liittyvien muutosten ja niiden vaikutusten pitkäjänteinen arviointi ja seuranta.*
- *Kansalaistoiminnan rahoitus- ja varainhankintatietoisuuden ja osaamisen tukeminen sekä varainhankintainnovaatioiden kehittäminen.*
- *Nuorten vapaaehtoistoiminnan tukeminen koulujen ja oppilaitosten avulla.*

Kansalaisyhteiskuntatutkimuksen edistäminen ja tutkimustiedon parempi hyödyntäminen. Virkahenkilöiden kansalaisyhteiskuntaosaamisen ja –tietämyksen vahvistaminen.

- *Kulttuurilaitosten roolin ja toiminnan vahvistaminen kotouttamisessa ja sosiaalisessa yhteenkuuluvuudessa sekä kulttuurin nostaminen kestäväan kaupunkikehityksen keskiöön.*

- *Tuetaan nuorten osallistumista vapaaehtoistoimintaan edistämällä vapaaehtoistoiminnasta saadun osaamisen tunnistamista ja tunnustamista ja oppilaitoksissa. Tuetaan kouluja ja oppilaitoksia ottamaan käyttöön vapaaehtoistoimintaan osallistumisen kurssikokonaisuuksia sekä osaamisen kansalliset osaamismerkkit.*

Vammaisten ihmisten yhdistystoiminta ei useinkaan ole mahdollista, jos ei ole riittävästi avustajia/palkattua henkilökuntaa. VANE ehdottaakin tähän vammaisjärjestöjä koskevaa erillistä toimenpidettä, esim. turvataan vammaisjärjestöjen riittävät taloudelliset resurssit

Jotta vammaiset ihmiset voivat yhdenvertaisesti osallistua myös kulttuurin tuottamiseen ja kuluttamiseen, kulttuurilaitoksille tulee saada yhtenäiset käytännöt henkilökohtaisten avustajien suhteen, avustaja on monelle vammaiselle ihmiselle se tosiasiallinen osallisuuden mahdollistaja kulttuurin kohdalla.

Linjaus 7: Suomi tukee demokratiakehitystä kansainvälisesti
Toimenpide-ehdotusten teemat, joilla voidaan tukea kansainvälistä demokratiakehitystä

- *Toimijoiden yhteydenpidon lisääminen kansallisella tasolla ja Suomen kansainvälisen demokratiatyön kehittäminen kokonaisuutena. Suomalaisen demokratia-, ihmisoikeus- ja oikeusvaltioalan asiantuntemuksen hyödyntäminen kansainvälisessä yhteistyössä.*
- *Politiikassa aliedustettujen ryhmien poliittisen osallistumisen vahvistaminen tukemalla kansainvälisesti puolueita ja parlamentteja. Erilaisten tapojen kehittäminen tukemaan eri toimijoiden osallistumisoikeuksien toteutumista sekä mediavapautta.*
- *Valtioneuvoston tutkimustoiminnan kehittäminen sekä seuranta kansainvälisen demokratiatyön vaikuttavuudesta ja kehittämistarpeista.*
- *Suomen aktiivinen toiminta Euroopan Unionin Team Europe Democracy-aloitteessa ja hallitusten välisissä demokratiajärjestöissä. Suomen tuki Kansainväliselle demokratia- ja vaaliapuinstituutille (International Institute for Democracy and Electoral Assistance, International IDEA).*

VANE pitää linjauksen 7 toimenpiteitä kannatettavina ja onnistuneina.

Vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunta

